

Török világ

Kismarton vidékén.

1683 — 1699.

Irta:

MOHL ADOLF

loretói plébános.

~~~~~  
**A győregyházmegyei hatóság engedélyével.**  
~~~~~

Szerző sajátja.

~~~~~   ~~~~~

Röttig Gusztáv kő-, fény- és könyvnyomdája Sopron.

TARTALOM.

	Lap.
1. Jön a török	1
2. Loreto pusztulása	4
3. Bátor barátok	9
4. Scharfeneck	12
5. A Lajta hegységben	15
6. A Kismarton városi „Salva guardia.	17
7. Hogyan menekült meg Kismarton vára	22
8. Ruszt	28
9. Bécs-Ujhely	31
10. Békés törökök	33
11. A rabok sorsa	35
12. Inség, drágaság	38
13. A renegátok	41
14. A gályarabok	45
15. A törökvilág vége	47
16. Pótlás	52

1. Jön a török.

Taposták már Kismarton táját: Nagy Szolimán hadai, Böcskay, Bethlen harczosai, de olyan általános, hosszantartó pusztulás mégsem érte, mint 1683-ban.

Ez volt a mi valóságos második tatárjárásunk. A pusztulás azért lett oly iszonyatos, mert a veszedelem hirtelen s egészen váratlanul érte a vidéket.

Azt ugyan mindenki tudta, hogy a törökkel ez évben háborunk lesz; hiszen Kara Mustafa 300 ezer emberével már tavasz óta utban volt felénk. Thökölyi is — az eszéki török táborból — már jun. 14-én hódolásra szólítá föl urainkat, városainkat.

Ám itt a felvidéken mindezt föl sem vették!

Bécsben meg voltak róla győződve, hogy a török Komárom vagy legfőlebb Győr várát

veszi ostrom alá, annál is inkább, mert a nagyvezér julius elején jó egy hétig (1—8) vesztegelt az utóbbi vár falai alatt.

De hát másképen történt!

Mig a török főserég Győrnél rendezkedett, a tatárok jul. 2-án Szt.-Gotthárd és Kőrmend között átkeltek az őrizetlen öreg Rábán, a kisebb folyókat átúsztatták vagy át-gázolták s erre villámgyorsasággal bekalandozták az előttük megnyílt területet. Ekkorra már a vidékünkbeli német munkások, kik aratásra és cséplésre a magyar falvakba szegődtek el, onnét ismét hazaérkeztek, s meghozták az ellenség közeledtének hírét; az óvatosak tehát még elég jókor menekülhettek.

Kapuvárnál ezenfelül a mi embereink, magyar-e vagy német csapatok, nem tudjuk — erősen védelmezték magukat s megakadályozták a tatárokat az átkelésben. Ezek erre a Hanságnak fordultak s a fenyéren keresztül törtek föl Mosony megyébe.

Igy ért a tatársereg jul. 7-én Bruckig. A füstölgő faluk, a pirosra füstött égbolt hirdették a Fertőn-innieknek, merre jár, mit mivel az ellenség.

Brucknál a tatársereg megoszlott; egyik része átkelt a Lajtán, elébe vágott a hátráló császáriaknak s merészségével még ezek tapasztalt vezérét, lotharingiai Károlyt is rövid időre olyan zavarba hozta, hogy ez az ütközetet és vele Bécsét már-már veszve látta. A harctérről érkezett jelentés Bécsét hallatlan rette-

gésébe ejtette. Még aznap körülbelül 60 ezren hagyták el a császári várost!

A tatárok másik része a Fertő éjszakai partjának vette útját s jul. 8-án már megyénk területén, Széleskútnál volt. Vér és tűz jelölte utjokat mindenfelé! Pedig vitézség dolgában, hogy néhány szóval jelemezzük is őket, e gyűlevész had, torzomborz formája daczára, éppenséggel nem állotta meg a sarat. A hol komoly, tartós ellenállást találtak, vagy a hol puskapor szagot éreztek, onnét hamarosan elhordták irhájukat. Azért írta Caprára, a császári internunczius is róluk, hogy 4000 rendes katona elbánnék könnyedén valamennyi tatárral; pedig lehettek, mint ugyan ő jelenti, vagy 30 ezren.

Első támadásuk tehát Széleskutat érte. Julius 8-ikától, írta a menekülő pap vagy mester, a megviselt anyakönyv egyik lapjára, nyomoruságos idők köszöntöttek be; a tatár ellenség fölgyújtotta a mezővárost, embereivel körülvette, ölt, s rabokat is hurezola el.

Igy ment ez községről községre! Részletekbe itt nem bocsátkozunk, csak az ellenség útját akarjuk egyelőre megjelölni.

Mikor a Fertő éjszakai partját megkerülték, Sércz táján széjjel oszoltak. 5 nap alatt az egész Vulka völgyét elpusztították. Jul. 13-án átkeltek a Lajta hegységen, ugylátszik Stotzing irányában, s itt folytatták a pusztítást, egészen föl Bécsig. Szegény népünk, a hol tehetne, rémülve menekült a biztosabb helyekre, várakba, városokba, erdőségekbe. Scharfeneck,

Pottendorf, Ruszt, Kismarton és B.-Ujhely fogadták be leginkább a menekülőket. Persze voltak egyesek, a kik messzebbre is szaladtak. Legtöbben mégis a Lajta hegység erdőibe vették be magukat; részben mert legközelebb érték, részben mert a lábas jószágot is magukkal hajthatták és könnyű szerrel gondozhatták.

Mi lett a nép sorsa a felsoroltam menekülőhelyeken, mi történt az elhagyott falvakkal az elfogott lakosokkal, rabokkal, minderről javarészt egykoru irott források nyomán, az alábbiakban hű képet igyekezünk nyújtani.

2. Loreto pusztulása.

Ezzel kezdjük, mert éppen ennek elpusztulásáról nyújtanak az eddig ismeretes források leghivebb képet.

Strucklitz Imre prior nem hiába született és nevelkedett Erdélyországban, nem hiába látta ifjúságában annyiszor a török-tatár pusztításait, most, hogy a pogányság részéről veszedelem fenyegette a Dunántúlt is, gondos és előrelátó előjárónak bizonyult.

Még a török Győrnél jó szerint föl sem állította sátorfáit, ő már megkezdte óvó intézkedéseit. Nem mintha Bécs ostromától vagy ennek elfoglalásától tartott volna, — hisz a legföltettebb ingóságokat éppen ide küldötte — hanem mert ismerte a tatárokat; tudta, hogy ezek a háboru színhelyétől hetedhét vármegyéig is elkalandoznak s jaj annak a helynek, hová betehetik lábukat!

Ennek okaért tehát idejekorán ládába rakatta az értékesebb miseruhákat, ornátusokat, az ereklyéket, az összes arany és ezüst készleteket, az alapítók okleveleit s mindet — mint már jeleztük — felküldötte Bécsbe; úgy látszik, a Trautmaunnsdorf grófok palotájába. Ezután a könyvek java részét — mintegy 3 szekerre valót — vitette el Pottendorfba, az itteni császári vár bolthajtásos helyiségeibe. Mikor pedig megjött a hire, hogy az ellenség már a Fertő tulsó partját pusztítja, az eleddig még használatban volt miseruhákat, könyveket, a szerzetesek mindennemű ruhakészletét, ugy-szintén a kolostor szebb képeit s végül a jobb-féle borokat is, a ház 2 lovával és 8 ökrével elindította B.-Ujhelybe. A szekereket kísérő gazda azon utasítást kapta, hogy az összes holmikak rakja az e célra előre kibérelt helyiségbe, maga pedig az üres szekerekkel menjen ismét tovább, Guttensteinba, hol a szervitáknak szintén volt kolostoruk. Ám ide csak az ökrös szekerek értek; maga a gazda lovastól, családstól Ujhelyben maradt.

Jul. 5-én a szerzetesek is megkezdették a költözködést. 6-án még végeztek némely egyházi ténykedést; 7-én úgy látszik az utolsók is eltávoztak. Strucklitz prior, Pál testvérrel Stájerországba menekült; a többiek is — ki erre, ki arra — a biztosabb helyeken fekvő szervita kolostorokban huzódtak meg. Mit érezhettek, mikor a még alig 24 esztendeje álló szép templomot, a java virágzásnak induló

pompás kolostort az ellenség prédájára hagyták, azt elgondolni talán igen, de leírni nem lehet. Egyedül két oblatust, két világi testvér, maradt a ház táján; ezek is a veszedelem közeledtére a többi falubeliekkel az erdőségbe menekültek s innét kísérték figyelemmel az eseményeket.

Jul. 13-án délelőtt 10 órakor itt voltak a tatárok! Szokásuk szerint bekerítették a kis falut; de hiába, egyetlen lélek sem került a kezeik közé. Erre a zsákmányolás vette kezdetét. Kicsiny volt a hely, hamarjában végeztek, miért is délfelé kezdődött a pusztítás, a tatárok kedves mestersége. Mindenekelőtt a templom tornyába vetettek üszköt. A harangok 38 mázsányi érce a nagy hőségben csakhamar olvadozott, mint a viasz. A toronyból a tűz a templom tetőzetére, innét a kolostorra s az összes melléképületekre átcsapott. E közben fölgyújtották a községet is, még pedig mind a négy sarkán egyszerre, úgy hogy az összes épületek elhamvadtak. A „Loreto“-kápolna, — a szerzetesek, a község és bucsujárók szemefénye, — továbbá a régi kolostornak magyarországi sz. Erzsébetről nevezett kápolnája — mint afféle lazább szerkezetű épületek — egészen porrá égtek.

Ugyanezen napon elpusztult Stotzing is a szerviták itteni kolostorával és templomával együtt. Ez utóbbit a tűz úgy megrongálta, hogy csakis a kormos alapfalak maradtak meg belőle. Ezen romokról utóbb nagy, vászonra füstött kép is készült, alatta ezen magyarázó

szöveggel: Abbildung des Klosters und der Kirche zu Stotzing, welche von Weyland Georg Leonhard Freyherr von Stotzing im Jahre 1610 erbaut, denen Ehrwürdigen P. P. Serviten übergeben; zur Zeit aber der von denen Türken belagerten Stadt Wien, den 13 July im Jahr 1683 durch die Tartaren abgebrannt und gänzlich bis auf den Grund verheert worden ist. Magát a községet is olyan romlás érte, hogy 48 háza közül a háboru után csak 15-ben lehetett, úgy a hogy meglakni.

De még Loretóval sem végeztünk! A tá-
 tárok jul. 13-án csak fél munkát végeztek;
 azért 14 nap múlva újra megjelentek és foly-
 tatták a rombolást. A kolostorban törtek-zuz-
 tak a mit értek, fölforgatták az összes buto-
 rokat, megsemmisítették a még itthon hagyott
 naplókát, számadási könyveket stb. A templom-
 ban behatoltak a kriptákba, fölfeszegették a
 koporsókat, szétszórták a holtak tetemeit,
 össze-vissza hányták a jobbára csak fából ké-
 szült oltárokat. Szóval, mondja a krónika,
 mindent fenekestől fölforgattak, mindent meg-
 gyaláztak és beszennyezték. Végül pedig a
 helyiségek belsejében ismét tüzet raktak s ezt
 addig-addig élesztgették, míg csak a templom-
 nak és a 30 ember'elszállásolásra berendezett
 kolostornak minden dirib-darabja, minden ingó-
 bingó jószágá el nem pusztult. A nagy tem-
 plomban három esztendeig nem lehetett misézni;
 a mellékoltárok szép stukko művei letöredezték;
 a lakásokban nemcsak a fából való anyag

égett el, hanem még az ajtók, ablakok kőbé-
lései is megrepedeztek, hasznavehetlenné váltak.

A történeti igazság kedvéért meg kell
jegyeznünk, hogy ebben a vad pusztításban,
a krónikák szerint, Thököly kuruczai is részt
vettek, kik tudvalevőleg nem voltak katolikusok.

A tatárok után jöttek a hiénák: a vi-
dékbeli tolvajok, zsiványok; s ha akadt mit
lécskálniok, bizony elvitték magukkal. Stot-
zingi emberek még egy évvel később is nagy
mennyeségű olvadt harangérczet rejtegettek há-
zaikban, melyet állítólag a pordányi réteken
találtak; mikor megkerült, még 6 mázsa 75
fontra becsülték az érczet; de mire a loretoi
prior átvette 4 m. 87 fontra olvadt ismét
össze; a többit suttyomban eladogatták a
zsidóknak.

De még valami került vissza az elkalló-
dott holmikból. Szobieszky lengyel király ér-
tesítette a nádort, hogy egy loretoi szobor
került kezei közé, melyet ő szeretne vissza-
adni. A nádor fölhívására a szerviták 1684.
elején folyamodtak a loretoi b. sz. íz ezen
szobraért. Minthogy a csudálatos szobor nem
veszett el, az elrabolt csak ennek mása lehe-
tett, mely szintén meg van ma is még, s így
bár a krónikák az említettük folyamodás sor-
sáról többé nem emlékeznek meg, a lengyel
király bizonyára be is váltotta ígését.

Egyébként mikor az új loretoi prior,
Hamula Ignác, György frater kíséretében,
okt. 2-án megérkezett, az egész kolostorban, a

borsajtón s néhány bevert dongáju hordón kívül, semmi hasznavehetőt nem talált. Szerencse, hogy Bécsből hoztak magukkal egy kis enni valót.

Ám azért a kolostor még sem volt ekoron már lakatlan! Itt voltak az erdőben rejtőzött oblatások; itt volt a község lakóinak több mint fele; mert házaik — 26 közül 14 — lakatlanná váltak, s ezért az üres kolostorba vették be magukat, s itt az épen maradt boltozatok alatt rendezték be egyelőre lakásukat.

Az első, a ki a szegény szervitákat megsegítette, Franenstock Mátyás szentgyörgyi plébános volt. († 1688.) Ez a kolostorbelieknek 19 akó bort kölesön, 12 mérő gabnát pedig ingyen adott.

Mennyi küzdelembe, nélkülözésbe s utánjárásba került a rommá lett kolostort és szent helyet előbbeni állapotába ismét visszahelyezni, erről némi fogalmat szerezhet magának az, ki a szervitáknak ez idétti (1683—1723) három vaskos kötetbe foglalt naplót végig olvassa.

3. Bátor barátok.

Loretoval egy időben pusztult el Vimpassing is, templomával, kolostorával egyetemben. Ezt a kolostort Pichler Lénárd örökősei alapították 1590-ben, Ferenczrendiek számára. Ám a Bocskay és Bethlen háborúk sanyarúságai miatt a sokat zaklatott szerzetesek elhagyták ezt a telepet. A Stotzin-

gen bárói család 1628-ban minoritákat hozott helyükre s ezeket érte itt az 1683-iki veszedelem.

A templom és kolostor mérsékelt magasságu dombon épültek, melyet mai napig 5 bástya-toronnyal megerősített fal vesz körül. Ebben a kasztellumban — így nevezték akkor a megerősített templomokat — több ezer ember kényelmesen elférhetett volna s ha kéthárom száz puskás van közöttük, bizonyára elriasztják a gyáva tatárokat. De nem volt a ki a védelmet hirtelenében szervezze s azért a nép elhagyta a falut s az erdőben, szomszédos városokban keresett menedéket.

Menekültek a minoriták is, de nem valamennyien. Pater Konstantin, a jámbor quardián s egyuttal kiérdemült tartományi főnök, kolostorában várta be az ellenséget, Talán azért, mert törődött öreg ember létére a futást már nem birta, talán mert hősi halált akart halni; ki tudná azt most eldönteni! Az aggastyánt egymagára nem hagyhatták, azért mellette maradt három frater is, köztük Damasczén, a szakács.

Szentség már nem volt a templomban, de volt a nagy folyosón egy igen kedves sz. Antal képük; ez előtt gyült össze a kis szerzetes család, hogy bevárja az ellenség megérkezését.

És megérkeztek. Mindjárt az öreg quardiánt fogták közre, bizonyára hogy a kolostor ezüstjét-aranyát kérjék tőle; szegény, még ha akarná is, nem adhatná, hisz menekülő társai magukkal vitték a drágaságokat.

A tatárok el is bántak kurtán a szemükben ugysis hasznavehetlen öreggel. Ott helyben, sz. Antalnak, a Ferenczrendiek csodákkal ékeskedő védőszentjének képe előtt lefejezték. Szent Antal azonban igen megédesithette hű tisztelőjének halálát, vagy más valami feltűnő dolognak kellett történnie, mert a hóhérok most a képre vetik magukat, szurják, vágják, a hol érik, sőt még puskájukat, pisztolyukat is rásütik.

De azért a képet nem semmisíthették meg. Megvan az még most is a vimpassingi templomban; négy vágás és kilencz olyan lyuk látszik rajta, mintha golyó járta volna. Daczára ezen sérüléseknek, a kép most is olyan szép, hogy igazán áhitatra gerjeszti a szemlélőt.

Míg a tatárok az öreg guardiánnal és a képpel bajmolódtak, Damasczén frater elbujt valami zugba, a nélkül, hogy észrevették volna, de a másik két szerzetes testvért rabszijra fűzték.

Most aztán itt is rablásra került a sor. Leginkább a Stotzingenek sirboltjában garázdálkodtak. Ebben voltak eitemetve: Rupprecht, a híres diplomata, Alsó-Ausztria első helytartója, Stotzing község alapítója s a vimpassingi kolostor társalapítója. († 1600.) — Lénárd, a stotzingi templom megépítője. († 1614.) — János-Rudolf, a loretoi szent ház, valamint a stotzingi és loretoi szerzita kolostorok alapítója. († 1651.) S többen is még, különösen fiatalok, a most felsorolt földesurak családjából. Mindezeknek koporsóit a sirboltból kihuzkodták, feltörték, megrabol-

ták, aztán pedig a csontokat az egész templomban széjjelhányták.

Végül itt is gyujtogatni kezdtek s úgy elhamvasztották az összes épületeket, hogy itt is ugyszólván csak a kormos falak maradtak meg.

Frater Damasczén is, úgy vagyon róla följegyezve, a lángok között találta halálát. Nem tudott, vagy talán nem akart rejtekéből menekülni. Bátor föllebbvalóját hiven elkísérte az örökkévalóságba is!

A törökök elvonulása után az ismét megkerült szerzetesek a templomban szanaszét heverő csontokat megint összegyűjtötték s az utolsó Stotzingennek, János-Rudolfnak két leánya 1690-ben díszes kis érczkoporsóba helyezte azokat. A koporsó födelére fémtáblát szegeztek s erre van rákarczolva az, a mit a kriptaföldüléséről éppen most elmondottunk.

A két rabul ejtett minorita frater sorsáról egyik következő fejezetben lesz szó; ott, ahol a többi török-tatár kézre került fogolyról is beszámolunk.

Végül azt jegyezzük még meg, hogy a vimpassingi templom csak 1723-ban épült föl újra; a kolostor helyreállításán pedig még 1735-ben is serényen dolgoztak.

Ebből a két kései évszámból még igen sokat lehet kiolvasni!

4. Scharfeneek.

Hát a néppel, a szegény néppel mi történt?

Már a bevezetésben megemlítettük, hogy a tatárokelől sokan Scharfeneck várába menekültek.

Scharfeneck, a mai mannersdorfi császári urodalomnak vala központja és erőssége, s mint ilyenhez, ős időktől fogva, Sommerein, Mannersdorf, Hof és Au nevű községek tartoztak. Az egész urodalom még a Lajtán innen fekszik, s azért hajdanában édes hazánkhoz és még József császár uralkodása kezdetén is a győri egyházmegyéhez tartozott.

Maga a vár különben Zsigmond király idejében épült, 1417 körül, a Lajta hegységnek egyik leggyönyörűbb magaslatán. A fejelegyház-hofi ujhegyi országról egy jó félóra alatt oda lehet érni.

A vár tövében 1644-ben kármelita kolostor keletkezett, bizonyos számú remete lakásokkal közelében. A hegységnek ezt a katlanszerű kis völgyét máig is „Wüste“ néven ismeri mindenki.

A mi háborunk idején, 1683-ban, a vár még meglehetősen jó karban volt s még ágyuk nélkül sem szűkölködött. Mint mai állapota is mutatja, részben meredek falak, részben mély árkok környezték; a négy sarokbástya közül kettő félkörű, kettő pedig élesszögű, váltakozó sorrendben. Éjszakknak volt a fölvonós hid, melyen még századunk hatvanas éveiben is lehetett közlekedni. A talakra belülről köröskörül épületek támaszkodtak. Középett állt a hatalmas, ma már romba dült, öreg torony, aljában a szokásos kutüreggel.

Ide menekültek ugyszólván az összes urodalmi jobbágyok; számuk, családotól több ezerre mehetett. Nagyobb biztonság kedvéért még a várhoz vezető utakat is eltorlaszolták, vagyis bevágták, mint a régiek mondták.

A tatárok mindjárt látták, hogy erővel a vár ellen nem boldogulnak s azért a gazdag zsákmány reményében annak kiéheztetésére szánták el magukat. Annyi ezer nép hogyan is tudna ott a falak között hosszabb ideig megélni.

Az 1840-ben írásba foglalt hagyomány szerint, az ostromló tatárok vezére — a hagyománnyal nevezzük mi is basának — a völgy kolostorában szállásolta el magát. Gyönyörű juliusi idő volt; a basa egyik délután kitelepedett a gyöpre s nagy kényelmesen ott szitta a csibukját, szürcsölgette a fekete kávéját.

A várbeliek csakhamar észrevették a merész basát és rásütötték egyik rozsdás ágyujókat, s ki hinné: a basának a szája elől ellövik a kávé csészét.

Annyi legalább is áll, hogy a tatárok, kiknek talán az ágyukról sejtelmük sem igen volt, halálra ijedtek, s ijedtükben otthagyták a várat, lakóit, meg talán az elhányt kávé csésze darabjait is.

A férfiak lassanként leszállingóztak a várból s kettesével-hármasával megkezdették a buza aratását, mert már julius közepén tul voltak.

Egyes kisebb tatár csoportok azonban még mutatkoztak hébe-hóba.

Igy, mint a szóbeli hagyomány tartja, egyik hofi ember két fiával szintén éppen javában aratta az aranykalászos buzaföldet, midőn egyszerre két tatár lovast látnak közeledni. Az egyik fiu erre előkapja a puskát — mert hát ők is úgy dolgoztak mint egykoriban a zsidók, egyik kezükben a fegyver, a másikban a szerszám volt — és odaszól apjához: Édes apám, lőjtek? Isten nevében, szól vissza az apa, lőjj!

A fiu lőtt és egyik tatár halva esett le lováról; a másik elmenekült.

Többet aztán itt nem zaklatták a népet; de azért a várat lakói el nem hagyták, míg csak az ellenség Bécs alól el nem takarodott.

Az ostrom ideje alatt a scharfenecki várban hat aui gyermek született, s hatan haltak el ugyanezen községből. Ez a rendes születési és halálozási számokkal körülbelül megegyezik; azért ebből is láthatjuk, hogy az egész lakosság a várban keresett és talált menedéket.

A tatárijesztő régi ágyukat József császár idejében Bécsbe szállították.

5. A Lajta hegységben.

Szarvkő vára már a „zebrákok“ ideje óta (1463) romokban hevert s így ezen urodalom jobbágynak zöme, már csak ezen okból is, kényszerült a Lajta hegység erdeiben menedéket keresni.

Erős várnak bizonyultak mindenkoron az ilyen terjedelmes erdőségek. Mégis a menekülők nem valamennyien valának szerencsések.

A tatárok még az erdőben is vadásztak a szegény emberekre. A német krónikások írják, hogy betanított vérebeik segítségével kifürkészték a rejtekhelyeket s halálra hajszolták az így föltalált szerencsétleneket.

Igy tettek-e nálunk is, nem tudjuk; de az már bizonyos, hogy a stotzingiaknak az ugynevezett „nagy erdőben“ levő menedék helyét (asylum) fölverték, sokakat elfogtak és megöltek. Sem a foglyok, sem a rabok név és szám szerint nincsenek felsorolva. De a következő években kötött házasságok alkalmából két olyan meggyilkolt férjre és három olyan elrablott asszonyra bukkanunk, kiknek hátrahagyott hitestársai a szükséges fölmentések megnyerése után, újabb házasságra léptek.

Magától értetődik, az ilyen házassulóknak ünnepélyesen meg kellett ígéreni, hogy régi házastársukkal, ha valahogyan mégis visszakerülne, ismét folytatják a házasság életét; a második házasságból netán születő gyermek fölneveléséről pedig gondoskodnak.

Egyébiránt az e fajta házassági esetekből is következtethetjük, hogy sok lehetett az öreg, a hajadon s a gyermek is, kit levágtak vagy elhurczoltak.

Hogy a rabokban éppenséggel nem voltak válogatósak, bizonyítja Klauber György esete. Ez a stotzingi jobbággy a loretoi prior-plebános

előtt vallotta, hogy beteges és időses feleségét úgy vitte az erdei menedékhelyre. Az asszonynak nyílt sebe is volt, mely, ha tisztán nem tartották, kiállhatatlan bűzt terjesztett. És mégis — mert testét a holtak között nem találták — a tatárok még ezt az asszonyt is elhurczolták.

Ennyit még a jámbor prior ur is meg-sokallott; azért azon írásbeli észrevételt teszi, hogy a tatárok silányabb foglyaikat sokszor már utközben leölik és áldozatul mutatják be isteneiknek.

Rauch Sebestyén nevű embert az ellenség a faluban csiphette el, mert, az anyakönyvjegyzete szerint, a tó mellett találták megölve.

Azok, kik a Lajta hegységben szerencsésen megmenekültek, mint a hagyomány tartja, az erdő egyik tisztásán, a nap bizonyos részében összegyülekeztek s közösen végezték ajtatosságukat. Midőn aztán ismét békeséges idők köszöntöttek be, némely pordányi lakosok — nevezet szerint az Eibeck család is — az erdő eme helyén a Szentháromság tiszteletére kápolnát emeltek, mely most is áll még és Szentháromság vasárnapján, mikor itt van a szent beszéddel kapcsolatos ünnepélyes istentisztelet, megújul a régi kép: az egész környékről egybeseregülő hivek együtt ajtatoskodnak, együtt fohászkodnak. Vajha a régi áhitattal is cselekednék!

6. A kismarton-városi „Salva guardia.”

Midőn jul. 8-án a tatárok Széleskutnáál berontottak a Vulka völgyébe, az előlük mene-

külő népnek egy része Kismartonba szaladt. Voltak köztük: sásonyiak, széleskútiak, fekete-városiak, fejéregyháziak, sércziek, oszlopiak, margitiak, sz.-györgyiek, czinfalviak, darázsfalliak, kis- és nagy hőfleiniek, szárazvámiak, por-dányiak, szarvkőiek, stotzingiak.

Kismarton városa sohasem ment erősség számba; egyszerű kőfal környezte, két bástyával s két, úgy a hogy, megerősített kapuval. Mellette volt ugyan a vár; de ez is, ez idétti alakjában inkább csak kastély volt s aztán nem is a városé, hanem a nádoré.

Lássuk tehát, mikép gondoskodott a város a maga és az oda menekültek védelméről.

Thökölyi biztosai: Barkóczy Ferencz, Szepesi Pál és Szalay Pál, már június havában fölszólították a dunántúli királyhíű városokat, hogy a fejedelemnek hódoljanak. Édes lakó-helyek megmaradására ne vegye siketségre kegyelmes Fejedelmünk szent intentióját, — írják a proklamációban. Juliusban már Kara Mustafa is rárezzent a késlekedő városokra és pusztulással, rabszolgasággal fenyegeti őket, ha meg nem hódolnak. Ugyszólván az utolsó órában (jul. 12-én) még egyszer figyelmeztetik barátságos uton Sopron városát, „csak tegye ki a toronyba a fehér zászlót, hogy a Vezér-emberei lássák az nemes városnak engedelmes-ségét az meghajlásra.” És a város meghajolt, kitűzte a fehér zászlót. Kismarton is azonképen!

Hol és mikor mutatta be a város hódolatát, nem tudjuk; csak azt, hogy Romberger

városbíró, Schreiber és Schmidt tanácsosok voltak a várostól e célra kirendelve.

A tatárok elé tehát Kismarton ódon templomtornyáról fehér zászló lengett. A „vezér emberei“ erre török-kurucz őrséget rendelték a városba; „Salva guardia“ volt ennek a neve. E naptól kezdve a város kapuinál állandóan 2 török, 2 kurucz és 2 városi katona őrködött. Jőjjön bármilyen hadi nép, mindegyik jó barátját lássa benne!

Csakhogynem török uraimék ingyen kegyelmeket nem igen szerettek osztogatni; a „Salva guardia“-nak is rendesen harsos volt az ára. Mibe került a kismartoniaknak, bizonyosan nem tudjuk, mert a városi levéltár régi jegyzőkönyvei elvesztek; de talán nem tévedünk, ha a fizetést körülbelül akkorának vesszük, mint volt pl. Brucké, mely város nagyságra nézve Kismartonnal megegyezett és szintén Thököly emberei eszközölték ki részére a Salva guardiát.

Követeltek pedig ezért a bruckiaktól mindjárt a megegyezéskor 50 szekér élelmi szert a töröknek, 5—6 szekérre való gabuát a közvetítőknél s ráadásul egy kis szénát, szalmát Thököly főbiztosának. Mindezt Bécs alá kellett szállítani. Ezen ingyenes szállítás még egynehányszor ismétlődött az ostrom ideje alatt. Kőszeg, Szombathely, Sopron. Ruszt is élelmi szerekben adóztak. A hol a tatárok alkudoztak, pénzt, ruhát s lovakat kötöttek ki maguknak.

Ilyenforma árért kaphatta Kismarton is a maga menedék-levelét és őrségét. A városplé-

bánia krónikása az egész hódolatról csak ennyit mond: Mit éreztünk szívünkben illetően hódolatnál, mi szegény németek, s hozzá tisztán katolikusok, azt minden jó katolikus elgondolhatja.

Ám a lakosság, minden „Salva guardia” mellett is, e napokban rettenetes megpróbáltatáson ment keresztül.

Először is nem igen bíztak a törökök szótartó voltában. Szemük előtt lebegett Berchtdorff példája; a törökök szép szóval, igérettel ennek lakosait is meghódolásra bírták; de mihelyt lefizették a kikötött 2000 forintot, 70 aranyat s kiadták fegyvereiket, rájuk rohantak s csaknem egy szálíg lekaszabták őket. Hirmondó is alig maradt belőlük. Így járt Rohrau is, Bruck mellett. Aztán a portyázó tatár csapatok is szüntelen a város körül kalandoztak; felpörzsölték a majrokat, malmokat, talán a külvárosi házakat is. Kegyetlenségeikről a menekülők rémesnél rémesebb híreket hoztak.

Mindezek hallatára szegény kismartoniak és menekültjeik — bizvást elhihetjük krónikásuknak — leirhatlan nyomorúság és rettegés közt élve, minden órában szemeik előtt látták a halált.

De ez a halál még más oldalról is fenyegetődzött, sőt szedte is áldozatait. Mint már említettük, Kismarton tömve volt menekülőkkel. A Salva guardia hírére még mások is csatlakoztak ez előbbiekhöz. Ennek a nagy

szaporodásnak természetes következése az lett, hogy az amugy is szűk városkában különféle ragadós nyavalyák keletkeztek, úgy hogy az ijedtségtől és rossz élelmezéstől különben is elcsigázott nép, csakhamar sűrű rendekben hullott a halál kaszája alatt. A városplébánia anyakönyvezőjének följegyzése szerint jun. 27-étől egész szept. 24-ikéig, tehát 80 nap alatt, összesen 400 ember halt el a városban.

Ilyen inséges állapotok közepette, hol is kereshetett volna a hithű, buzgó kath. város vigasztalódást, segítséget, ha nem az oltáriszentségben jelenlevő Ur Jézusnál; kinél közbenjárást, ha nem „Máriánál, a bold. Szűznél, a szomorúak vigasztalójánál.“ E végből a város apraja és nagyja délutánonkiut egybegyülekezett az ősi plébánia templom tágas, áhitatra gerjesztő csarnokaiban, s itt, a krónikás szavai szerint, a legméltóságosabb oltáriszentség színe előtt, hangos szóval, közösen elimádkozák vala a szent olvasót.

Végre betellett a szenvedések mértéke! A koczka fordult s a szept. 12-iki csufos vereség után a törökök, legelől a tatárok, elillantak az ujonnan megszállott területekről. A kismartoni Salva guardia is még ugyanezen napon elvonult.

És a város hálásnak mutatta magát! A plébánia krónikája szerint, a kismartoniak hála-juk jeléül a szorongatás napjaiban megkezdett áhitatgyakorlatot tovább is folytatták, a mennyiben a bold. Szűznek, a keresz-

tények segítségének tiszteletére, minden vásár- és ünnepnapon közösen elmondották a szent olvasó-imádságot, 1689-ig. Ezen év jun. 19-én pedig, Spöckl domonkos atya jelenlétében, a megkezdett ájtatosság rendszeres folytatása céljából, meghonosították a rózsafüzér vagy sz. olvasó-társulatot. 18 előkelő városi polgár, többnyire a tanácsosok sorából, állott e társulat élére; köztük azon Schreiber Lipót is, ki két más társával Thökölyi részére letette a hűségesküt; továbbá Hörger András nyug. városbíró és Schwarz Pál, ki pár évvel később szintén városbíró lett. Az igazán megható ünnepség lelkes Te Deum-mal végződött. A szegény megsarczolt, kiélt nép még betevő falatját is örömmel odaadta, hogy a társulat minden szükségeseikkel el legyen látva.

Hogy ezen főtársulat az idők viharában ismét el ne muljék, Márkl Mátyás városplébános, stagnini cz. püspök, saját öröklött vagyonából 1723 ban megalapította a sz. Antaltól czimzett javadalmat, s a javadalmas kötelességévé tette, az olvasó társulat gondozását és a mindennapi litánia megtartását.

Bár József császár a társulatokat megszüntette, a javadalommal kapcsolatos ájtatosságok máig megmaradtak s élő emlékei a hajdani, aggsággal teljes török világnak.

7. Hogyan menekült meg Kismarton vára.

Esterházy Miklós nádor, a „nagy magyar“, jobbára még a nagy-héfláni kurián székel;

már csak azért is, mert barátja vala a fürdőzésnek és más főurak és asszonyságok is szívesen látogatták akkoriban S. Radegundisnak itteni gyógyító forrásvizét.

Fiának Pálnak, kinek igen nagy volt a családja, szűk lett a falusi kuria; azért a régi kismartoni vár helyén gyönyörű, négy tornyos várkastélyt épített s mint az országnak (1681 ben) ujjonnan megválasztott nádorispánja, ide tette át állandó lakását.

E kastély híres látványosság számba ment s még bécsiek is gyakorta rándultak a határszéli kis német városkába, hogy a magyar nádor olasz izlésű palotáját és kertjeit megbámulhassák. Különben a kastélyt a várossal együtt ugyanegy gyöngye kőfal védte, meg egy kis vízárok, úgy hogy fegyveres megvédéséről szó sem lehetett.

De a vár ura meghódolni még sem akar! Ugyszólván egész Magyarország Kara Musztafát uralta; a királyi városok, főurak rendre hódoltak előtte, a nádor vezérlete alatt álló magyar hadak végmaradványai is szétoszlottak. És Esterházy Pál királyhűsége még sem ingott meg!

Jul. 7-én Bécsben biztonságba helyezte a magyar koronát, aztán 120 emberével Fraknó várába vonult és várta az eseményeket. Nem sokáig kellett várnia! Pár nap múlva Sopron Thökölyihez pártol, Kismarton, Ruszt készülnek ugyanezt tenni, az ellenség előzőnli vulka-völgyi jószágait. Mégis meghódolásra most sem gondol!

Jul. 13-án végtelenül siralmas, sőt mondhatjuk, kétségbeesett levelet ír a királyhoz. Jelenti mi történik Fraknó körül. Az ellenség, írja, egy milliónál nagyobb kárt okozott nekem . . . Nem marad egyéb vigaszom, mint az Isten, az ő szentjei és tiszta lelkiismeretem . . . Éppen most hallom, hogy Draskovich Sopronba érkezett és a nagyvezér nevében követeli megjelenésemet; ha ezt megteszem, akkor a törökök váraimat és birtokaimat, mint azt sok szomszédommal tették, megkimélik; más-különben teljesen tönkre tesznek. Legkegyelmesebb Uram! csak Isten tudja, milyen nyomorúságba jutottam. Krisztus szenvedésére kérem Főlségedet, gondoskodjék rólam és ne hagyjon elpusztulni, mert nem tudom, hová meneküljek az ellenség elől.

A kért segítség, a már sokszor megsürgött nagyobb várórség mégis csak nem érkezett!

És Esterházy, bár a reménység elhagyta, hitében egyre tántorithatlan!

Hiven áll már korábban adott szavának: Én nem fogok Bál előtt térdet hajtani!

Minthogy emberekben többé nem bízhatott, otthagya Fraknót is és családotól M.-Czellbe bujdosott. Itt a b. Szűznek, Magyarország pátronájának ótalmába ajánlotta édes hazáját, Fraknót, Kismartont és most megkönnyebbülve csatlakozott a Passauban időző királyhoz, majd a Bécs fölmentésére siető császári seregekhez.

És Kismarton vára megmenekült! Contarini velencei követ szept. 19-én jelenti ugyan, hogy az a gróf Draskovich, ki Lipót császár gyors menekülése alkalmával annak előszobájában a nagy részvét miatt szánszalmasan siránkozott, három héttel utóbb sajátkezűleg gyujtotta föl a nádor híres kismartoni kastélyát; de hát ez tiszta rágalom, mit azért kentek Draskovich országbiróra, mert sógoraival, a Nádasdy fiukkal együtt, fölment a törökök bécsi táborába s itt mutatták be meghódolásukat Kara Mustafának.

Miként maga Esterházy tanuskodik róla, a vár épségben maradt.

Hogyan? Miképen?

A törökök, tatárok talán azt hitték, hogy a városhoz tartozik s védi a fehér zászló.

A kuruczok pedig talán azért kimélték, mert a vár urnője, Thököly Éva asszony, huga volt Imrének, a kurucz-hercegnak. És csakugyan, Buonvisi pápai követ följegyzései szerint, az udvarnál később azzal gyanusították a nádort, hogy Thökölynak kedvez, minek támogatására fölhozták azt, hogy a török-tatár csapatok a híres kismartoni várat megkimélték. A nuncius maga se hitte ezt s nem is volt egyéb mendemondánál, miről az udvar is meggyőződött s el is halmozta kegyeivel a mindenkor rendületlenül királyhű Esterházyt.

A nádor az öreg-czeli b. Szűznek tulajdonítá vára megmaradását. Bizonyítja ezt azon óriási méretű vászonra főtött kép, melyet 1689-ben ajándékozott az annyi drága magyar

emlékkel ékeskedő czeli templomnak. Ábrázolja pedig ez a kép jobbról a herceget, balról a hercegnét életnagyságban, köztük a kismartoni kastélyt, a háttérben pedig Fraknó várát, ezen aláírással: *Hanc imaginem ob conservatas ope divinae Virginis in anno 1683 a Turcarum tyranide arces meas Fraknó et Kismarton, Deiparae Cellensi ex voto humillime offerens Paulus Esterhas sac. rom. imperii Princeps, ac regni hung. Palatinus cum conjuge sua Eva Tököly. Anno 1689.*

Ez a kép most is megvan még Máriaczellben, a templomból a sekrestyébe vezető ajtó fölött. Kisebbitett mása pedig Bubics-Merényi: „H. Esterházy Pál nádor“ cz. művének 259. lapján látható.

De Eszterházy még másképen is megmutatta háláját! 1692-ben olyan processiót vezetett öreg Czellbe, a milyen oda Magyarországból Scitovszky biboros-primás idejéig nem érkezett.

A processio aug. 27-én d. u. 4 órakor indult el Kismartonból, a következő rendben:

1. Elöl ment a processio vezetője, hosszú kék ruhában, fején koszorúval, kezében a zászlónyélre illesztett hercegi czimert vitté.

2. Következett egy aranyozott nagy vörös zászló, melyet három, szintén kékruhás és koszorus férfi vitt.

3. Fiu gyermekek párosával, az összes hercegi urodalmakból számuk 3860. Minden 100 fiu után egy pár zászlót vittek.

4. Zászló és hercegi czimer, utána 2360 felnőtt férfi.

5. Kék ruhás, koszorus férfi zászlóval, nyomában 1050 idősebb ember az urodamakból.

6. Ismét kék ruhás, koszoruzott férfi a hercegi czimerrel; utána 100 kismartoni polgár, a város lobogójával.

7. Ugyanolyan férfi, 2 zászlós fiúval, a kiket trombitások és dobosok követtek.

8. A muzsikások és énekesek párosával.

9. Zászlós ember, 6 minisztrans fiú; ezek után vitték a sz. olvasó 15 titkát.

10. Plébánosok és más lelkészek karingben; ezeket meg a kis Jézus szobra követte, póznán.

11. Négy pap teljes ornatusban.

12. Négy praelatus, papok, muzsikások; összesen százan.

13. A nádor.

14. Sok gróf és báró, párosával. Név szerint: Csáky László, Zichy Imre és Péter, 3 nádorfiú: Ádám, József és Zsigmond, Eszterházy Ferencz és József grófok, Nádasdy István stb.

15. A többi nemesek és a szolgaszemélyzet.

16. Czimerhordozó férfi s egy zászlóvivő.

17. Nyolcz fehér ruhás leány, fejükön aranykoszorúval, kezükben czimerrel.

18. Más négy, szintén fehér ruhás, arany koszorus leányka, kik a bold. Szűz szobrát vitték.

19. A nádorispánné.

20. Több grófné; még pedig: özv. Eszterházy Klára, Julia, Krisztina és Mária grófkisasszonyok, s még mások.

21. 120 nemes asszony.

22. Zászlóvivő; utána a különböző uradalmokból 1235 leány, felbontott és leeresztett hajjal, fejükön koszorúval.

23. Zászlóvivő; 710 asszony.

24. Ismét zászló, nyomában 510 férfiú, kik karjaikat keresztalakra kitérve mentek.

Végül: hintók, kocsik, szekerek, tevék és lovak. Az egész processzióban 11200 ember vett részt, s hat nap alatt értek Mariaczellbe.

Igy hódolt a czeli Szűzanyának Magyarország nádorispánja, ki töröknek, tatárnak, kuruczoknak még végső kétségbeesésében sem hódola!

8. Ruszt.

A régi városi polgárok nem hiában állottak „prudens” és „circumspectus” emberek hírében! A rusztiak is hamar megtudják, hogy a török immár Győr előtt áll; azért a „Rath” és „Gemain” máj. jul. 1-én gyűlést tartanak és javaik biztosítására a következőket határozzák el:

A bástyafalakat ki kell javítani.

Ugyanoda az ágyukat is föl kell állítani.

Minden polgár, mesterember és zeellér lássa el magát fegyverekkel, hogy ekképen megvédelmezhesse a várost.

Egy hét múlva már lelohadt ez a harcias kedv! Nem azért mert a tatárok ekkor már a Vulka völgyébe csaptak s a vidéken szanaszét száguldoztak. Nem! Ezek a repülő lovasok a ruszti bástyákkal, ágyukkal nem egy könnyen boldogulhattak volna; aztán minek is az ilyen ostrommal járó hosszadalmas bajmóldás, mikor a sűrűn álló nyílt községekben egyelőre ugysis tömérdek a préda!

Mástól ijedtek meg, ha ugyan megijedtek, a „circumspectus“ rusztiak!

Hire érkezett, hogy az öreg Rábán átkelt török csapat, Thökölyi biztosainak kíséretében, egyre közelebb érkezik s az összes városock rendre hódolnak előtte.

Jul. 10-én tehát újra gyűlést tartanak, s mert ekkora — mint hirlett — már a soproniak is beadták derékukat, ők is elhatározták a meghódolást s a Salva guardia befogadását.

E gyűlés után nemsokára — 12-én v. 13-án — ki is tüzték hódolatuk jeléül a fehér zászlót három helyre; egyet t. i. az alsó templom, a másodikat a felső templom tornyára, a harmadikat pedig a felső bástya-kapu ormára.

Jul. 15 én megérkezett a Salva guardia 2 Thököly huszár s 2 török vitéz személyében, kik is a városi hajdukkal szövetkezve, a város kapuinál eloglalták helyeiket s ekképen a hódolt város védelméről gondoskodtak.

Jul. 18-án Barkóczy, a kurucz király biztosa tisztelte meg a várost látogatásával.

Első dolga volt, mint egyebbt is, a lutheránusok barátságát urának megszerezni. E végből az 1674-ben tőlük elvett alsó-templomot, jőlehet kath. alapokból épült, lefoglalta, s a Luther hitét követő polgároknak kezére adta.

Ekkép a lutheránusok a városban felülkerekedtek ugyan, de uraságuk csak pünkösdi királyságnak bizonyult, mint magáé, Thököly urané is.

A bécsi szerencsés csata után, csakhamar jött a királyi rendelet, nyomában egy sereg császári katonával, s a régi állapotok azonnal helyre állottak.

De ezt csak mellesleg jegyeztük meg.

Barkóczy látogatása alkalmával ugylát-szik a Salva guardia árát is megszabta, mert már jul. 23-án az első élészállítmány megindult a bécsi táborba. Hogy ez miből állott, arról más fejezetben számolunk be.

Az egyezés egyéb pontjait a városi jegyzőkönyvek nem tartalmazzák. Talán külön okirat készült róluk, mely eddigelé kikerülte a kutatók figyelmét.

Annyi bizonyos, hogy a városnak a török-tatár részéről, a megállapított sarczon kívül, semminemű bántódása s kárvallása nem lett.

9. Bécs-Ujhely.

Bécs-Ujhelynek bevehetlen erőssége már ős idők óta fogva a kismartoni urodalom lakosainak végső mentsvára volt. Így például a b.-ujhelyiek 1567-ben arra kérik Miksa császárt, hogy négy mértföldnyi környületről rendelje a népet robotmunkára városukba, s e kérésük támogatására felhozzák, hogy háborus időkben egyebek közt a Kismarton urodalombeliek is ide szoktak menekülni.

Mennyi jutott e robotmunkából Kismartonra és a hozzávaló falvakra, szintén tudjuk.

Ugyanis B.-Ujhely 1645-ben a svédek ellen védekezett, s e végből az a.-ausztriai kormány 6 napi országos robotot rendelt el. Összesen 5178 munkásra vala szükség; ezekből Kismarton 131 embert állított ki, az urodalombeli 10 falu pedig 413-at. E szerint az összes munkának mintegy huszadik részét a kismartoni urodalom végezte.

Ide sereglett tehát a menekülők egy része 1683-ban is: nemcsak azért mert biztos menedéket nyújtott, hanem mert „jussuk” is volt hozzá.

Különösen az előkelők, a gazdagok, kik kincseiket, drágaságaikat féltették, iparkodtak B. Ujhelybe jutni. Lám, mint hallottuk, a loretoi szerviták is itt béreltek maguknak, egyik kántor házában, boltozott helyiséget, s fizettek érte 40 forintot. Bizonyára más templomok és alapok felügyelői is hasonlóan cselekedtek.

Mennyi idegen futott az osztrák hercegek „mindig hűséges” városába, nem tudjuk.

Krónikásuk csak azt mondja, sok ezeren. De ha oly apró városban is, mint pld. az osztrák Starhenberg, 11 ezer ember vonta meg magát, elgondolható, hogy a tágas, biztos ujhelyi vár mennyi ezernek adhatott menedéket.

Megkezdődött Bécs ostroma; az ágyuk bömbölése jól elhallatszott Ujhelybe is. Nemsokára ellenséges csapatok jelentek meg a vár alatt. Tudták, hogy szép szóval, vagy csak amugy pusztá kézzel azt a várost meg nem kapják; azért egy 40 bivalylyal vontatott óriási ágyut is hoztak magukkal. Persze így is hiába szólították föl hódolásra a várbelieket. Azért tehát a tatárok ostromzár alá fogták a várost, hogy az odarekedt töméntelen népet kiéheztessék. A hosszan nyuló ostrom alatt az ellenség a környék összes szőleit elpusztította. De ez csak B.-Ujhely környékéről áll. Kismarton vidékén nem csak nem esett kár a szőlőkben, hanem ellenkezőleg, daczára annak, hogy körülbelül két hónapig egészen gondozatlanul maradtak, bőségesen szüreteltek az emberek. Így a loreetói szervitáknak 350 akó bora termett, a mihez 60 akót koledáltak is még.

Kevéssel Bécs fölmentése előtt újabb török követség kéredzett B.-Ujhelyre. Ez a küldöttség a tatár Khán, Sultán Hussain Chisai levelét hozta. A Khán ismét fölajánlotta a Salva guardiát, és ennek fejében kért: 1000 tallért; czobolyprémes bundát, ötven lovat, — a maga részére; ezenkívül 500 tallért, egy prémes mentét és 10 lovat a követ részére.

A várbeliek nem sokáig késlekedtek a válaszzsal. A hány ágyujok csak volt, neki-szegeztek az ostromlóknak s az adott jelre egyidejűleg elsütötték valamennyit. A tatárok erre nagy sietéssel odább állottak.

A Bécs felé igyekező Heister tábornok azonban találkozott velük s egészen szétverte őket.

A b.-ujhelyieknek s a befogadott menekülteknek hajaszála sem görbült meg!

10. Békés törökök.

Nemcsak rabló, öldöklő és gyújtogató tatárok, hanem békés törökök is jártak Kismarton vidékén. Értjük ezek alatt az élelmi szereket szállító karavánokat, illetőleg az ezek földözése szolgáló török katonákat.

Jul. 23-án a hódolt városok a bécsi török táborból parancsolatot kapnak, bizonyos élelmi szerek szállítására. Így a soproni polgárookra fejenként egy zsák lisztet és három meszely főtt vajat vetnek ki; s ezt a soproni behódolt jobbágyok jul. 27-én föl is szállítják már Bécsbe.

Ugyanezen napon szállitanak a rusztiak is 25 szekér rozst, lisztet, főtt vajat, mézet és négy ökröt; ezenkívül még 25 zsák vöröshagymát.

29-én a kőszegi, szombathelyi élelmiszer megy a megyén keresztül, összesen száz szekérrel; de köztük valának gróf Draskovich szekerai is.

Mindez alighanem ingyen ment, mint a „Salva guardia“-ért kikötött bér.

Ám Kara Mustafa gavallér is tudott lenni, s ha mi csemegére v. más effélére szük-sége volt, azt a hódolt városokban pénz en vásárolta. Ő ugyanis a Trauson-féle nyári lakásban egész keleti kényelemmel rendezte be magát s vigan élte világát, azon jó reménységben, hogy az önkényt hódoló Bécsnek sar czából busásan megkerül majd minden.

Aug. 4-én a soproniaknál tyukokat, tojást, gyümölcsöt és szőlőt rendel; mit azonban a város csak két hét múlva küld el a bécsi táborba; valószínűleg azért, mert a szőlő korábban nem igen érik.

A nagyvezér a vásárlással meg lehetett elégedve, mert már szept. elején 170 tevével újabb karaván érkezik Sopronba, hogy itt lisztet s kenyeret vásároljon. Az ilyen „török világ“ ellen bizonyára nem volt kifogása „Burger“ uraiméknek; hiszen, ha szoritják őket, mindezt ingyen is odaadták volna.

Az efféle élelmi szerekkel nem lett volna tanácsos a hódolatlan Fraknó és B.-Ujhely alatt athaladni; azért bizvást föltehetjük, hogy ez a közlekedés a n.-höflein-vimpassingi uton s így egészen Kismarton közelében történt.

Mit szállított maga Kismarton, sajnos, nem tudjuk; mert, mint már megemlítettük, az egykori jegyzőkönyvek elpusztultak. De mert e város is meghódolt volt, s hozzá a hódolt helyek közül Bécshez legközelebb esett, semmi

kétség, hogy a békés törökök ide is többször ellátogattak, s a bécsi basáknak volt alkalmuk, ha nemis a kismartoni, ruszti bornak, de legalább az itteni szőlőnek jóságáról meggyőződni.

11. A rabok sorsa.

Már említettük, hogy a meglepett Széleskúton, a Lajta hegységben a tatárok számos embert rabul ejtettek.

Bizonyára még számos más helyen is sikerült a tatároknak ez a szomorú meglepetés! Ezen szerencsétlen községek közé tartozott N.-Höflein is. Az ellenség egyik napon váratlanul rácsapott, 27 embert megölt, 34-et pedig fogságba hurczolt. A leöltek a holtak anyakönyvében egyenként föl vannak sorolva. Feltűnő, hogy csak egyetlen egy asszony van közöttük. Ugy látszik, ezek nem igen hagyták el rejtek helyüket; vagy hogy ha az ellenség kezébe kerültek, rabul vitték őket.

A tatárok kezébe került foglyok számáról Eszterházy már említett fraknoi levele nyújt tájékozást. Ugyanis jul. 13-án azt írja a királynak, hogy az ellenség 4000 foglyot hajtott el jószágairól. Megengedjük, sőt magunk is elhiszük, hogy jul. 13-án a nádorispán pontosan még nem tudhatta hol és hány jobbágycsapatát fűzték rabszíjra; hisz jul. 12-én még Kismarton körül kalandoztak a tatárok s csak a levélírás napján lépték át a Lajta hegységet. De ha Esterházy csak úgy találomra írta is a számot, a jul. 12-én tul, nevezet

szerint a szavkői és scharfenecki urodalmakban szerzett rabok, kétségkívül bőségesen pótolják az esetleges nagyítást.

A tatárok azonban nemcsak minálunk, hanem mindenfelé hajszolták a foglyokat, s azért bátran elhihetjük Klopp Onónak, hogy lassankint 30000 keresztény fogoly gyűlt Bécsnél össze. Mikor aztán augusztus vége felé Bécsnél mindenképen szorult a kaceza, Kara Mustafa rendeletére a rabok javát, mintegy husz ezeret, Törökországba bellebbítették; a többieket pedig, különösen az öregeket, gyöngéket és igen sok apró gyermeket, a Favoritának nevezett császári nyaraló kertben, irgalom nélkül lemészárolták. Hány magyar, hány kismartonvidéki rab veszett itt el, azt csak az örök bíró tartja számon. A Heródessel vetekedő nagyvezér ezzel az egyetlen tettével is rászolgált a selyem zsinórra.

Valahányszor Bécsbe visz utunk s a déli vasutról, a „Favoriten“ városrészen keresztül, a jelenlegi Theresianum előtt igyekszünk a város belsejébe, mindig eszünkbe jut a favoriteni vérfürdő, a szegény keresztény rabok tömeges leölése.

A Bécsből elhajtott 20 ezer keresztény rabhoz utközben s utóbb visszavonulóban a törökök még vagy kétszer annyit szereztek; úgy hogy még ezen szerencsétlen háborújuk esztendejében is összesen 6040 férfit, 11,215 asszonyt, 14992 leányt, 26093 mindkétnemű gyermeket vittek ki az országból.

Ezen szerencsétlenek sorsáról egy-két adat szintén maradt reánk.

Akadtt, ki még utközben megszökött az óriási s éppen azért nehezen ellenőrizhető seregből; ezek közül való az a berchtolsdorfi polgár is, ki utóbb földieinek legyilkolását s Győrig tartott rabutját oly érdekesen leírta.

A kiknek voltak módos hozzátartozóik, azokat hamarosan kiváltották, vagy kicserélték. Így kerültek haza az elhurczolt boldogasszonyi ferenczrendi szerzetesek is. Ám a törökök, tártárok rendszeren igen borsosra szabták a váltásdíjat. Apró gyermekekért is elkértek 70 tallért; nemes emberek 1000—2000 talléron alul haza nem kerülhettek; azért a rabok zöme ott is rekedt Törökországban. A nagy vásárokon adták-vették őket, mint a barmot. A koro-sabbakat a legterheőbb gazdasági munkálatokra használták. A fiukból jobbára janicsárokat vagy más török katonákat neveltek. De voltak biz ezeknél még szerencsétlenebbek is . . .

Mikor aztán a győzelmes keresztény seregek rendre megostromolták a török kezén levő várakat s pár év múlva behatoltak a török birodalom belsejébe is, ismét sok rab nyerte vissza szabadságát. Ilyen megszabadult rab-asszony került 1688-ban Feketevárosba, hol jul. 4-én gyermekét megkeresztelték. 1689. okt. 15-én Edling János és felesége Krisztina soproni lakosok, Széleskúton kereszteltették Anna névre török rabságban született gyermeküket. 1693. novb. 14-én újra Feketevárosban

volt ilyenféle keresztelő. A gyermek osztrák származásu édes anyja, Éva asszony, Maschie Coge belgrádi török házában raboskodott. Karer, élemedett stotzingi lakos, családi hagyományként hallotta emlegetni, hogy az ő dédöreganyja szintén hazakerült a tatár rab-ságból. De hát ez mindössze is nagyon kevés, még ha egy pár ismeretlen menekültet hozzá-adunk is!

Magyar utazók a kínai tatároknál még 1709-ben is sok, váltságdíj után epekedő magyar rabot találtak, kiket ugyan az erdélyi részekből hurczoltak oda, de hosszú sauyaru rabságukból a mi rabjaink hasonló sorsára joggal következtethetünk.

12. Inség, drágaság.

A bécsi csatát követő napon, azaz szept. 12-én, a kudarczot vallott ellenség elvonult ugyan Kismartonból és vidékéről, de itt maradt nyomukban a pusztulás, a nyomorúság.

Mindennemű gabona, szüleség, részben a mezőn, részben a csűrökben, pajtákban pusztult el. Sem embernek sem állatnak nem volt elegendő elesége. A mi csekély régi gabona maradt is itt ott, vermekben, várakban, városokban, azt őrlés végett B.-Ujhelyig kellett vinni, mert a többi malom, ugy a Vulkán mint a Lajtán, mind leégett. Deczember elején lehetett csak a vimpáczi malomban is újra őrlöni.

A gabona, széna ára ennek következtében felszökött. A loretoi szerviták egy kis fé-

lig letaposott rétnek fűvéért 19 (rénsi) forintot fizettek. A rossz, szűk élelmezés miatt a lovak, szarvasmarhák leromlottak, s a tél beköszönte előtt mindenki iparkodott marháján tuladni. A szerviták egy pár ökröt 11 tallérért adták el, holott a rendes ár 30—36 tallér között váltakozott. Megjegyezzük, hogy a tallért másfél (60 krajczáros) forintba, azaz kilenczven krajczárba számították.

Lovas fuvarost még 1684. tavaszán sem lehetett Loreto vidékén találni, s a jó szerviták akárhányszor „per pedes apostolorum“, — gyalog szerrel, — tették meg a 8—10 órai bécsi utat. A jó szüret volt az egyetlen szerencse, de a bor ára is 3 forintról nemsokára 6 frtra szökkent.

A népnek csak kivételesen volt annyi pénze vagy hitele, hogy rommá vált viskóját azonnal fölépíthesse és gazdaságát felszerelhesse. Seregesen vonultak azért Bécs felé, hol legalább a betevő fület megkereshették; avagy beállottak cselédeknek, szolgálóknak. A loretoi szervitákhoz is két ily telkes gazda szegődött el. Az egyik majoros gazdának állott be, s kapott évi 25 frtot, egy pár csizmát és két kis fiával együtt kolostori ellátást. A másik meg a stotzingi templom jobbágya lett s mint ilyen a rendes szolgálatokon kívül még a szerviták postáját hordozta Bécsbe.

Az építkezés még a pénzesebb házakban is csak 1684-ben aratás után kezdődött, a házak nagyrésze azonban még évekig üszkösön

s részben lakatlan is állott, mint azt Loretó és Stotzingnál számszerint is kimutattuk. Az építéshez való fát, a mennyiben azt az uraságtól meg nem kaphatták, B. - Ujhelyben szerezték be. Az ez idétti (1683—1696.) árakról a következő kimutatás nyújt némi tájékozást: 1 szál 8 öl hosszú 9 hüvelyk vastag kötőgerenda 3 frt., 1 szál 7 öl h. 7 h. vastag szarufa 1 f. 30 kr., egy szekérre való (30 szál) közönséges deszka 3 f. 12 kr., ács napszám 30—33 kr., közönséges házi napszám 16 kr., 1000 drb. téglá 5 f. 30 kr., 1 mérő helyben égetett mész 25—30 kr., egy öl égetni való fa 2 f., 1000 drb. zsindel 2 f. 17 kr., fuvar Lorettból B. Ujhelybe 2 f. 9 kr. — Egyéb árak: egypár kocsi-ló 75—90 f., 1 borju 3—4 f. 30 kr., 160 fontos sertés 11 f., 1 m. rozs 1 f. 30 kr., 1 m. zab 36—54 kr., 60 drb. zsupp 6—7 f. 30 kr., kaszáló napi bére 24 kr., hordó akaja 30—36 kr., 1 font rizs 8 kr., vaj 12 kr., olaj 25 kr., salétrom 15 kr., só 3 kr. stb.

Természeti csapások is öregbitették a bajt.

1684. február havában még a folyó vizek is tenéig fagytak s így a már elkészült malmokban sem lehetett őrleni. Ez a nagy hideg husvéton tul tartott. Augusztus és szeptemberben pedig az eső egyre esett, úgy hogy a Lajta folyó kiáradt és szintén nagy károkat okozott. A rávaló év aug. 5-én Kismartontól Szárazvámig jég verte el a határokat, s tönkretette az ezen évi szőlő termést.

A nagy szegénység okozta azt is, hogy elszaporodtak a „szegény legények,” a tolvajok, rablók, kik a marhát a legelőről elhajtották, betörték a házakba, s még az Istennek szolgáló barátok vagyonát, kolostorát sem ki-mélték meg.

Az inség, háboru ragályos betegségeket hoztak a népre, minek következtében a népese-
sedési viszonyok is igen kedvezőtlenül alakul-
tak ezen esztendőkbén. Így például Auban
1684-ben háromszor annyian haltak el (91-en)
mint máskor, míg ellenben a születések 1686-
ban a rendes számnak csak harmadrészét tet-
ték ki.

Végül nagy nyomorúságot okozott a ka-
tonák téli elszállásolása is. A lelketlen s csak
a prédát hajhászó zsoldosok úgy zsarolták, úgy
elkeserítették a szegény gazdát, hogy néha
ott hagyott mindent és világgá ment, avagy
az életére török ellen a kolostorok menedék-
jogát volt kénytelen igénybe venni. De hát ez
az egész országban így volt akkor, és még so-
káig azon túl is. Örvendjünk, hogy ezek a szo-
moru idők messze mögöttünk vannak.

13. A renegátok.

Több év mult már el a karlowitzi béke
megkötése óta (1699), mikor a kis Rátfaluban
egyszerre csak két előkelő török ur jelent meg.
Soká jártak föl-le a faluban, nézegettek jobbra-
balra, míg végre egyik utczaí kutnál megál-
lapodtak s némi tanakodás után a kut mellett
levő házba benyitottak.

A csodálkozó házbelieknek akadozó német nyelven kijelentették, hogy ők 1683-ban ebből a házból kerültek a törökök fogságába.

És úgy is volt!

Egyik tatár csapat a meglepett Rátfaluban szép számú fogolyra tett szert. A gyermekeket kocsikra rakták, az asszonyokat pedig a kocsikashoz kötözték s így indult meg a menet az országutaktól messze eső falucskából.

Nemsokára egy kis erdőn, cserjékkel, bokrokkal sűrűn benőtt területen vezetett az út keresztül. Egyszer csak, mint az erdei utakonál akárhányszor is látható, magas partu, vízmosza mélyedésbe kerültek, hol a földözetül szolgáló tatár csapat nem maradhatott a kocsik mellett, hanem részben a menet elejére, részben annak hátuljára szorult. Ebben az őrizetlen pillanatban föl villanik az egyik rabasszonynak a szeme. Ha ő mostan megpróbálná a menekülést! Pedig megpróbálhatná. Zsebében van éles bicskája; megkötözött csuklóval is érte nyulhat, s elvághatja a hosszú rabkötelet. Aztán . . .

De im már a másik pillanatban a kocsikashoz sirdogáló gyermekekre esik pillantása; ott van közöttük az ő két kis szőke fiacskája is. Ha megszökik, meg kell válnia ezektől is, talán soha többé nem láthatja őket. Mi lesz szegénykéikkel rabságukban?

Ez az anyai szívnek a szava volt! A bár rövid, de kinos tusát mégis az ész szava döntötte el. Mit érek vele, füzte az anya gon-

dolatát tovább, ha rabul megyek. Fiacskáimtól ugyanis elszakítanak, nem segíthetnék úgy sem rajtuk; otthon pedig, otthon még vannak gyermekeim, kiknek újra gondozója, nevelője lehetek.

Belenyult tehát zsebébe, a bicskát észrevétlenül kivette, s addig nyiszálta kötelét, míg szabaddá lett. Alig lett a part kissé alacsonyabb, belevetette magát a cserjék, a bokrok közé s eltűnt rabtársainak szemei elől. Fiai talán észre se vették, pedig övéké volt az anya könnyes szemének utolsó pillantása!

És szerencsésen megmenekült! Fiait elvitték a bécsi táborba s innét aug. végén Magyarországon keresztül Konstantinápolyba.

Az ilyen kis fiuknak nagy kelendőssége volt az ottani nagy embervásárokon, s azért, mint a megelőző fejezetben közölt kimutatásból is látható, legszivesebben s legnagyobb számban éppen a gyermekeket hurczolták rablásba. A fiatalok ugyanis, ha fölcseperedtek, fogékonyabbak voltak Mohamed vallása iránt mint az öregebbek; aztán hitének változtatása felszabadította a rabot s az új mohamedán fanatikusabb ellensége lett a kereszténynek mint a telivér török.

A tehetséges fiuk, részint a katonaságnál, részint a nagy urak szolgálatában, a legmagasabb állásokba jutottak. Így a XVI. században 48 nagyvezér közül csak 12 származott muzulmán atyától; a többi mind keresztény, javarészt szláv származású volt.

Ugyanez áll a többi magasabb állásról, tisztségről is. Nagy Szulejman divánjában hasonlóképen nagy többségben voltak az ilyen renegátok. Élete utolsó évében a 7 divánülő pasa közül három volt horvát, kettő albán s csak kettő telivér török. A nyolczadik, Ali pasa tengernagy, Magyarországbán született, s mikor már nagy urrá lett, édes apját, ki magyar és keresztény volt, Konstantinápolyba hívta és házába fogadta. Abdi az utolsó budai pasa szintén ilyen renegát volt.

Igy lett a rétfalusi szegény, de életre való fiucskákból is nagy ur a törökök fővárosában. Mikor aztán egyszer, annyi véres háború után a német és török megbékültek, a két testvér hazajött édes hazájába, szülőföldre, melyre még homályosan emlékeztek.

Szülői házukra csak az előtte lévő kuteről ismertek rá, mely körül mint gyermekek gyakorta futkároztak, játszadoztak.

A családban is emlékeztek még a két fiura és annak a szomorú napnak, melyen rabul vitték őket, összes körülményeire. Megujult tehát ismét az atyafiságos szeretet, volt szíves vendéglátás . . .

Mégis az uri testvérek visszamentek abba a bővös-bájos, nagy török városba, és megmaradtak — renegátoknak, hitehagyóknak.

Szegény édes anyjuk bizonyára nem élt már; mert ha élt volna, forró ölelésével, szívének melegével, ajka édes mosolyával, könnyes szemének jószágos pillantásával, bizonyára

feleltette volna azt a szivbóditó, aranyszarvu várost, s újra szüli fiait Krisztus országának, az egyháznak, a mennyországnak.

1885-ben halt meg Borbolyán egy 95 éves Malfleisch Borbálya nevű öregasszony, ki a renegát testvérekkel egy családból származott, s ezt a történetet gyermekeinek, unokáinak — pap is van köztük — többször elbeszélte.

14. A gályarabok.

Gold Illés jámbor fiu lehetett, mert a távoli Traskirchen nevű osztrák községből nem csak elzarándokolt a sopronmegyei Loretóba, hanem itt be is lépett a fájdalmas Szűzanya híres társulatába, s mint társulati tag magára ölté a bold. Szűz vállruháját is.

A jámbor fiuból szálas legény lett s el is vitték 1683-ban, mikor a nagy török háboru kiütött, katonának. A Pazzi féle vértés ezredben szolgált s részt vett a Bécs fölmentésével kezdődő győzelmes csatákban. 1695-ben Veterani tábornok hadosztályában szolgált, ki nemcsak jeles katona, hanem nemes jellemű ember is volt, s kit ezért még a német gyűlölő erdélyiek is úgy szerettek, mint édes atyjukat.

Jó ura volt tehát a mi Illésünknek a katonaságnál is. Mégis a mondott évben nagy szerencsétlenség érte Veteránit és egész hadosztályát. A Temesvár körül ólálkodó török szultán ellen kellett Erdélyt megvédeni. Ám a fővezér, a szász választó, minden ígérete és

jelentése ellenére egymagára hagyta Veteránit, kire most a szultán teljes erejével rávetette magát. Lugos mellett, szept. 30 án, folyt le az egyenetlen küzdelem. Veteráni hősie el-lenállás után elesett, serege részben megse-misült, részben fogságba került.

Gold Illés is a rabok között volt. Mint ilyent bilincsekbe verve elvitték Konstantiná-polyba, hol társaival együtt három évig siny-lelt a börtönben. Végre 1698-ban Kandia szigetére került mint gályarab. Ez volt akko-riban a legkeserűbb rabság; pusztultak is sze-gény halálra gyötrött rabok töméntelen szá-mal. Csak nagy ritkán sikerült egyik-másik gálya rajainak, hogy leölték az őrséget és szerencsésen megmenekültek.

Gold Illésnek ám nem efféle gondolatok jártak eszében. Azon tűnődött inkább, miként járt ő 24 év előtt Loretóban, miként vette ott föl a fájdalmas Szűzanya vállruháját, s látta ama szerencséseket, kik a vett kegyelmekért a bold. Szűz csodálatos képe előtt hálájukat be-mutatták. Ő is tehát Máriához fordul bizalom-mal s ráveszi 10 rabtársát, hogy ugyanazt tegyék.

A rabok hajlanak a szép szóra, és közö-sen azon fogadást teszik, hogy ha szerencsésen megszabadulnak a török rabságból, bilincseik-kel elmennek Loretóba s bemutatják a bold. Szűznek hálás hódolatukat.

Azonközben, 1698. szept. 20-án, a törö-k megütköztek a velenceiekkel. A véres ten-

geri csatát az utóbbiak nyerték meg, s egyéb hajók között azt a gályát is elfoglalták, a melyiken Gold Illés és társai raboskodtak.

Mikor Delfin, a velencei győzelmes tengernagy megtudta, hogy a kezébe került gályarabok keresztények, nemcsak szabadságukat adta nekik azonnal vissza, hanem még ajánló irással is ellátta őket, hogy jó emberek segítségével, jámbor alamiznájával könnyebben haza juthassanak.

Am minél közelebb értek Bécs országához, annál inkább ritkultak a megmenekültek sorai. Mire Loretóhoz értek csak ketten maradtak; Gold Illés és Hauptmann Henrik, ki Siléziában született s mint osztrák katona Truchses tábornok ezredében szolgált. Ezek a bold. Szűz csodálatos képe előtt beváltották fogadásukat s hálából ott hagyták a Loretókápolnában a török gályáról magukkal hozott bilincseket. A bilincsek József császár idejében ismét elkallódtak, de az egész eseményről készült hivatalos följegyzés írásban és nyomtatásban is megmaradt.

15. A törökvilág vége.

A pogány ugyan eltakarodott Bécs alól, el az ország szívéből, de azért a török neve még sokáig félelmetes volt s a törökvilág még sokáig foglalkoztatta az elméket.

A jobb móduak az elrejtett vagy más vidékre szállított holmikat csak lassacskán szedgették elő, csak 2—3 év múlva hozták

ismét haza, mert a török újabb előnyomulásáról gyakorta igen aggasztó hírek érkeztek; első ízben 1684. máj. 3-án.

1685. ápril havában a győri püspök, XI. Incze papa kezdeményezésére, minden plébániában 40 órai szentségimádást rendel el, hogy a keresztények fegyverei a vad pogánynak hatalmát megtörhessék. 1686. szept. 3-án végre, Bécs felől, megérkezik vidékünkre is Buda bevételének híre. A Nádasdytól lefoglalt pottendorf várban a császári prefektus és várkapitány Te Deum-ra hívja meg a loretói szervitákat, kiknek segítkezésével az ünnep szept. 21 én ugyanott végbe is ment. Decz. 28 án egy fekete-városi fiatal ember jár Loretóban, ki mint katona szintén részt vett Buda ostromában s alighanem nagy veszedelemben forgott, mert a szervitáknak Gyertyaszentelőre 30 fontos gyertyát ígér. De biz a krónika hallgat a fogadás teljesítéséről! Mások ígéret nélkül is ideadtak vagy küldötték zsákmányuk egy részét. Így Kersnarits András nagymartoni lakos 1686. aug. 15-én török szőnyeget hoz. Strauss Mátyás Styrum generalis ezredében szolgáló kis höfleini katona bucsu-járást és két aranyat ígér a loretói bold. Szűznek, ha szép zsákmányra tesz szert. Mi volt a kívánt zsákmány, nem tudjuk, de az Oláhországból küldött két aranyat 1689. deczember 27-én a k.-höfleini bíró átadta a szervitáknak.

A nép félsze még Szerbia elfoglalása után sem szűnt meg egészen; éppenséggel nem tar-

tették lehetetlenségnek, hogy a török egyszerre csak megint Bécs alatt terem. Mikor 1690. okt. 6-án a törökök váratlanul vissza vették Belgrádot s ezzel az ut nyitva állott előttük egész Bécsig — melyet most hevenyében újra erősíteni kezdettek — rémesnél-rémesebb hírek érkeztek vidékünkre. Az emberek — írja okt. 17-én a szerviták krónikása — fejüket vették; abbahagyják rendes foglalkozásaikat s csak a futásra gondolnak. Nem hiába, kit a kigyó megesipett, az még a gyíktól is megijed! Ebben az általános izgatottságban a szerviták priora a loretoi bíróval éjjeli 2 órakor utnak indul, hogy Bécsben megtudják a dolog mibenlétét. Jó híreket hallanak s azért még ugyanaznap ismét visszasiettek, hogy megnyugtassák a szegény népet. De még azért deczember elején is rebesgettek a törökök betöréséről.

Ugyanilyen retteget keletkezett 1697. jul. 9-én is, midőn a felső magyarországi főfelkelők elfoglalták Tokajt, Kállót és Patakot. A felhevült képzelet már a szomszéd falukban látta a rabló ellenséget s maguk a szerviták is csomagolni kezdettek, mignem a nádor jul. 13-án mindeneket meguygattott.

De ha ilyen váratlan betörés ez időt nem is történt, török azért elég fordult meg vidékünkön.

1689-ben (jan. 24.) császári biztosok és törökök — alighanem követek — együtt időznek a pottendorfi várban, megyénk tőszomszéd-

ságában. Ugyanitt szállásolták el az 1691-iki török követséget is; mikor aztán az aug. 18-iki szalánkeméni nagyszerű győzelem hírére a várában örömet lőttek, a törökök magukon kívül voltak s kétségbeesetten még szakálukat is tépdesték. Az őrzőangyalok vasárnapján (szept. 2.) tartott Te Deum-on a loretoi szerviták ismét jelen voltak. Nemsokára rá (1692. I. 24.) Ruessenstein K. György báró felügyelete alatt előkelő török rabot kísérték Loreton keresztül, sőt meg is háltak vele az itteni vendéglőben. Esterházy Pál nádor pedig ezen háboru ideje alatt (1683—1699.) százával tartotta fraknoi várában a török foglyokat s hogy ingyen ne egyék kenyerét, a 75 öl mély s visszhangjáról is nevezetes vári kutat ásatta meg velük.

Még a vidékünkéről elvitt renegátokért is került egy kis kárpótlás.

1688-ban Hazenberger seibendorfi uraság három előkelő bosnyák törököt őrizett várában; P. Imre loretoi szervita, ki magyarul és horvátul is tudott, járt át hozzájuk, hogy a keresztény vallásban oktassa őket. Az ünnepélyes keresztelés jun. 6-án. pünkösdi vasárnapján, ment végbe Loretóban, sok bucsujáró és előkelő vendégek jelenlétében. A keresztiséget Hamula Ignác végezte; mint keresztapák pedig Staindl Joachim, Hazenberger Ernő és báró Wels Rajmund szerepeltek. Az egyik török neve Casiman Jussuf volt, a másik kettőnek csak apja van megnevezve; t. i. Achmed (Soloniensis) és Osmi.

Feketevárosban szintén három törököt kereszteltek; csak hogy különböző időben. 1689. december 7-én a Gabriel János házában levő törököt. 1690. nov. 15-én egy török asszonyt, kinek Hackstock János-Jakab bíró volt a keresztapja. 1695. aug. 6-án szintén egy asszonyt kereszteltek. Ez utóbbit keresztény katonák fogták el. Egyéb körülményeikről hallgat az anyakönyvvezető.

Nagy hirre-névre tett szert az a délceleg török vitéz is, ki Buda visszavétele alkalmával került a keresztények kezébe s kit a magyarok félkezéről Csonka bégnek, a németek pedig magyar neve után Zungenberg-nek neveztek el. Ezt a becses, Lipót királynak jutott hadifoglyot a b.-ujhelyi erősségben őrizték. Csonka bég 1696. júl. 6-án Bécsben szintén fölvette a keresztiséget s Lipót király volt a keresztapja, ki is magyar nemességet ajándékozott neki s egy lovas század kapitányává nevezte ki. A török főnről igen jó katolikus lett s a megkedvelt b.-ujhelyi jezsuita templomra és rezidenciára 25 ezer forintot alapítványt tett le. Az alapító óhaja csak 1749-ben teljesült, de a templom maiglan is nevét viseli.

A vitéz és jámbor katona különben igen szomorú véget ért. Mint kapitány 1704-ben részt vett Savoyai Jenő herczeg rajnai hadjárataiban. 1706-ban Olaszországban harczolt ezredével, ismét Franciaország ellen s ekkor fogásgha is esett. XIV. Lajos kiszolgáltatta Csonka béget a portának; Konstantinápolyban aztán a

szultán parancsára zsákba varrták és a Boszporusba fullasztották. Fia Ferencz, ki 9 éves korában apjával együtt került fogságába, később báró és altábornagy lett s B.-Ujhelyben tartózkodott legszívesebben. Csonka bég egykoru arczképe is itt látható a városházán.

16. Pótlás.

A „Scharfeneck“ czimű fejezetben egyes dolgokat, mint a szövegben külön is megjegyeztük, az 1840-ben írásban foglalt szóbeli hagyomány nyomán mondottunk el. Nemrégiben egy kis füzet került kezeink közé, mely a scharfenecki vár alján épült sz. Anna kolostor krónikájának azon részletét is közli, mely az 1683.-iki török háborúra vonatkozik.

Ezt a részletet pótlólag még ide igtatjuk; annál is inkább, mert egyszersmind érdekes tanulságul szolgál arra nézve, hogyan alakítja át, színezi ki a szóbeli hagyomány a történeti igazságot. De bizonyosságot szerezhetünk belőle arra vonatkozólag is, hogy az ilyen hagyományoknak, mende-mondáknak magja rendesen valamely történeti tényen alapul.

Ezek után most már halljuk az egykoru kármelita-krónikás elbeszélését.

Már július eleje óta elterjedt a törökök közeledtének hire, miért is a közeli mannersdorfiak nyakra-főre hordták minden jószágukat a kolostornak fallal kerített területére. Magyarázatul megjegyezzük, hogy ez a maig „Wüste“-nek (Einsiedelei, Eremitás értelemben) neve-

zett terület mintegy 200 holdnyi erdőség, rét-ség és kertekből állott. A nép szükség esetén még a tágas kolostorba s innét, közvetlenül a „Wüste“ fölött épült Scharfeneck-be menekülhetett.

A szerzetesek maguk ki előbb, ki utóbb a kolostor ingóságai-val elmenekültek; részben Bécsbe, részben B.-Ujhelybe. Csakis a katonás természetű Magnus atya, Calist és Mátyás nevű laikus testvér s még egy-két szolga maradtak vissza a kolostor őrizetére.

Alig egy órával a szerzetesek menekülése után, a törökök előőrsei már a kolostor kapui előtt állottak. E nap julius hetedike vala, s azért valószínű, hogy ezek a törökök egyenesen a szomszédos brucki főtáborból csaptak a mannersdorfi vagy scharfenecki urodalomba.

Az előőrsök nyomán csakhamar ott termett az ellenséges hadosztály is s azonnal neki esett a kolostor területén talált menekülteknek s nagy vérengzést vitt köztük véghez. Az épen kézrekerülteket még a viaskodás alatt rabszija-ra fűzték.

Magnus atya, mikor a rémséges lármát hallotta, fölmászott a kolostor falára, hogy lássa tulajdonképen mi történik. A kolostornak két ágyuja volt; a bátorszívű szerzetes ezeket rögtön előteremté, s a két testvérral és szolgával csak úgy találomra neki lövetett az ellenség legsűrűbb tömegének. A bombák egy-pár törököt csakugyan le is terítettek, a többieket pedig úgy megijesztették, hogy rögtön

visszavonultak, de a már kezükbe került rabokat is magukkal czipelték.

Ennek láttára a mannersdorfi és hofi fegyveres emberek is vérszemet kaptak, utána eredtek a menekülő ellenségnek, hét törököt megöltek és negyven keresztény foglyot megszabadítottak.

Másnap, jul. 8-án a törökök ismét megjelentek, csak hogy most már sokkal nagyobb számban; mégis a veszedelmes kolostorhoz nem igen mertek közelíteni. De óvatosabbak voltak a keresztények is. Ugy a menekülők, mint a kolostor emberei Magnus atyával élőkön, még a törökök megérkezése előtt föl a várba vették magukat, s innét lesték az ellenség műveleteit.

A harmadik napon (9-ikén) végre a törökök áthágták a falakat s betörték a kolostorba. De biz ezt már egészen üresen találták; azért a mi fát csak találtak, azt az udvar közepén halomba rakták, meggyújtották, s mikor már az épületek is égtek, elhordták irhájukat. A várbeliek erre lesiettek s nagy ügygyel-hajjal eloltották a tüzet. A törökök aztán még egyszer ellátogattak a „Wüste“-be, s mert ismét eredménytelenül, boszuságukban a majorsági épületeket borították lángba.

A szerzeteseknek e közben a várban akadt hivatásszerű foglalkozása. A sok ezerre menő menekültek zsufolásig megtöltötték az összes helyiségeket, s azért itt is, mint Kismartonban, ragadós nyavalyák keletkeztek, melyekbe sokan bele is haltak. Magnus atyának és testvéreinek

bőséges alkalma vala tehát az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlására.

A várbelieket nemsokára az éhség is fenyegette. A menekülők közül akadt azonban egy-két bátor férfiú, kik — persze éjnek idején — B.-Ujhelyig lopództak s innét szállítottak élelmiszereket Scharfeneckbe.

Magukkal hozták a b.-ujhelyi két kármelita kolostor leveleit is. Ezekben kérve-kérik Magnus atyát, siessen segítségükre, mert házaik sok erőszakoskodásnak és veszedelemnek vannak kitéve; mint sejteni engedik, a városba gyűlt nagyszámu csőcselék részéről.

Magnus atya engedett a hívásnak s aug. 26 án érkezett B.-Ujhely alá, mikor már a tatárok ezt a helyet is bekerítették. A bátor szerzetes az ellenséges táboron szerencsésen keresztül hatolt s az éj sötétében elért a város kapujához.

Mikor a kármeliták ismét visszatértek az ő kedves remeteségükbe, romokban hevert az egész kolostor, egyedül a sz. Anna asszony tiszteletére emelt templom maradt meg sértetlenül.

